

SPOMINI IN PREDMETI V DRUŽINI

Odnos do predmetov in do ljudi

Ivana Balážová

83

IZVLEČEK

Z vidika družbenih ved vsakdanji predmeti niso obravnavani le kot nekaj neživega. Glede na nekatere teorije imajo sposobnosti dejanja, pričevanja o zgodovinskih dogodkih in tudi o kulturnih pojavih. Na podlagi predpostavke, da so predmeti sposobni nase vezati ideje in posledično vplivati na dejanja ljudi, sem naredila raziskavo, na osnovi katere je nastal ta članek. Izkazalo se je, da lahko s pomočjo določenih predmetov podrobneje razumemo družinske odnose. V raziskavi sem se osredotočila tudi na dedovanje, predajanje predmetov znotraj družine in hranjenje spominov v predmetih.

Ključne besede: materialna kultura, družina, predmeti, reprezentacije, spomini, simbolni kapital

ABSTRACT

From the viewpoint of the social sciences, everyday objects are not treated merely as something inanimate. According to some theories things are capable of acts and witnessing to historical events and cultural phenomena as well as. Based on the assumption that objects are capable of becoming connected to ideas and consequently influencing people's acts, I carried out a research that provided the basis for this article. The research showed that we can achieve a better understanding of family relationships through certain objects. The research also focused on inheritance, passing on objects within the family, and the preservation of memories in objects.

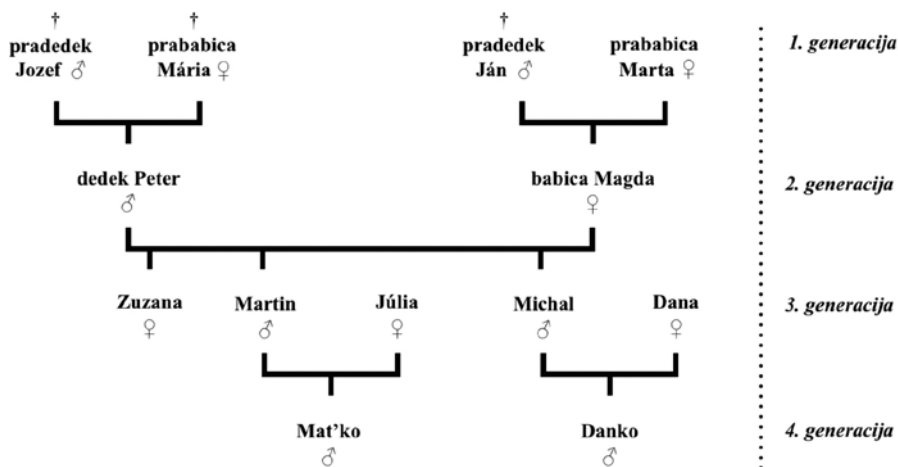
Keywords: material culture, family, objects, representation, memories, symbolic capital

Uvod

Začetek svojega prispevka k materialni kulturi bom posvetila kratki analizi osebne izkušnje. Ostali del besedila bo večinoma izhajal iz raziskovalnega materiala, pridobljenega od sogovornikov. Pred časom sem si našla službo. Ni bilo delo z mojega področja, ampak se je po dolgem iskanju v novem okolju in novi državi končno našlo delo zame, tako da je bila dilema velika. Ni mi bilo všeč investirati energije v nekaj, s čimer ne bom dosegla kariernega zadovoljstva, ampak je bilo zaradi ekonomskih razlogov to za nekaj časa neizbežno. Že drugi dan na poti v novo službo avto ni vžgal. Prispeti v službo ni bilo preprosto, ker je zunaj mesta, na vasi, kamor avtobusi vozijo

zelo redko. Takrat me je odpeljala prijateljica. Dva tedna kasneje se je avto takoj po vrnitvi s servisa ponovno pokvaril. Moja dilema se je nadaljevala in poglobljala. Delo me ni preveč veselilo, poleg tega mi je jemalo preveč energije in časa. Ko se je avto pokvaril še tretjič v istem mesecu, sem se vprašala: »Kaj mi hoče povedati?« Ko sem svojo zgodbo posredovala prijateljem, so mi skoraj vsi govorili o podobnih izkušnjah, kar razumem kot dokaz, da so interakcije med človekom in predmeti široka in živa tema s številnimi neodgovorjenimi vprašanji. Prepričana sem, da so teme o predmetih vredne tega, da se v njih poglobimo tudi z antropoškega vidika in da poskusimo najti odgovore na nekatera vprašanja v zvezi z njimi.

Moja antropološka poglobitev v področje materialne kulture izhaja iz terenske etnografske raziskave štirih generacij ene družine, ki sem jo izvedla v letih 2009–2010 in ponovno z nekaterimi člani te družine leta 2016. Gre za študijo primera družine in odnosa njenih članov do materialnih predmetov. Raziskovana družina prihaja iz srednje velikega mesta na vzhodu Slovaške. Njena najmlajša člana sta bila dve in štiri leta stara dečka Mat'ko in Danko, o katerih v analiziranem materialu govorim kot o četrti generaciji družine. Glede na četrto generacijo in glede na sorodstvene povezave z njo uporabljam sorodstveno terminologijo v analiziranem materialu (generacije: četrta – otroci, tretja – starši, druga – stari starši, prva – prastarši). Tretji generaciji pripadajo trije sorodniki – brata Martin in Michal, ki sta hkrati očeta dečkov iz četrte generacije, njuni ženi in njuna mlajša sestra Zuzana. Starost tretje generacije je bila v času raziskave od 25 do 30 let. Druga generacija sta starša treh omenjenih sorodnikov, v času raziskave stara 55 in 58 let – v besedilu označena glede na četrto generacijo dečkov kot dedek Peter in babica Magda. V najstarejšo, prvo generacijo sodi 75-letna prababica obeh dečkov Marta. Velik pomen v raziskavi imata še pokojna Petrova starša Jozef in Mária, po smrti katerih je ostalo v družini veliko materialnih predmetov, ki igrajo pri analizi materiala ključno vlogo. Zaradi tega je na tej točki nujno omeniti tudi njihju.

Schema družinskih članov

Pridobljeni raziskovalni material sem uporabila kot izhodišče za svojo diplomsko nalogo na Filozofski fakulteti v Bratislavi (Balážová 2010). Glavna fokusa moje raziskave sta bila družina in predmeti. Iz odnosa teh dveh antropoloških konceptov izhaja celotno usmerjanje raziskave. Gre za študijo primera, v kateri, kot jo definira Jan Hendl, podrobno preučujemo predmet in zbiramo veliko količino podatkov s predpostavko, da lahko po raziskavi enega primera razumemo tudi druge podobne primere. Raziskovani primer lahko posledično vključujemo v širši kontekst (Hendl 2005: 104). V mojem interesu je bilo torej raziskati, kakšen odnos ima neka družina do predmetov, ki jo obkrožajo in s katerimi prihaja v stik. Zato sem najprej želela ugotoviti, kateri predmeti se nahajajo v družini. Raziskovala sem tudi, katere razlike se kažejo v odnosu do določenih predmetov med generacijami. Prav tako me je zanimalo, kako družina pridobiva predmete, kako se jih znebi, kako se predmeti dedujejo in kako potujejo med različnimi lastniki ter predvsem, kako posamezni člani z njimi ravnajo. S pomočjo teh raziskovalnih podvprašanj sem želela pridobiti material, ki bi mi pomagal pri analizi in odgovorih na glavna raziskovalna vprašanja: *Ali obstajajo reprezentacije o predmetih? Če da, kakšne so? Kako reprezentacije, povezane s predmeti, vplivajo na človekova dejanja?*

Raziskavo sem izvajala v naravnem okolju družine, v stanovanjih njenih članov, na družinskem vrtu zunaj mestnega središča in na družinskih počitnicah, kjer so bili prisotni člani vseh generacij razen najstarejše – prababice Marte. Dva meseca sem z njimi preživela večino svojega časa, se pogovarjala s posameznimi člani in jih opazovala v njihovem prostem času v vsakdanjih situacijah, pogovorih in dejavnostih. Zaradi tega lahko nedvomno trdim, da je bila raziskava etnografska, saj sem se od svojih sogovornikov trudila naučiti njihove interpretacije resničnosti in sem pri tem poskušala postati »članica« raziskovane družine. To v okvirih metodologije etnografskega raziskovanja pomeni potopiti se v raziskovano skupnost, naučiti se njenega jezika, navad, vedenja in postati del nje (Spradley 1979). Družino, ki je bila predmet raziskave, sem izbrala na podlagi tega, da sem večino njenih članov poznala že dlje časa. Za raziskavo je bilo pomembno imeti možnost opazovanja in pogovora s predstavniki različnih generacij. Pri izbrani družini je to pomenilo, da sem lahko raziskovala člane štirih generacij. V času poletja, ki sem ga preživela z raziskovano družino, so bili vsi člani seznanjeni z mojimi raziskovalnimi motivacijami.

V nadaljevanju besedila bom predstavila analizo z raziskavo pridobljenega materiala. Glede na številne sklepe v določeni družini bom poskusila pokazati, kakšen je človekov odnos do materialnih stvari. Pri tem mi bodo v pomoč teorije in raziskave materialne kulture Daniela Millerja (Miller in Woodward 2012; Miller 2016), ki večino svojega profesionalnega življenja posveča temam materialne kulture in predmetom vsakdanje rabe. V moji raziskavi se prav tako izkaže, da je materialna kultura zelo tesno povezana z zasnovo spomina in s teorijo simbolnega kapitala, kot ga razume Pierre Bourdieu (1998).

Interakcija človek – predmet

V prispevku o materialni kulturi verjetno ni potrebno obsežno zagovarjati ustreznosti raziskovanja obdajajočih nas predmetov in našega odnosa do materialne kulture. Kljub temu bom na kratko predstavila eno od teorij Daniela Millerja, ki poudarja odnos med človekom in predmeti. Miller govori o vzajemnem konstituiranju. »Skratka, eden od načinov razmišljanja o teh teorijah dialektike oziroma vzajemnega konstituiranja je zamišljanje materialne kulture kot nečesa, kar ima lastno sposobnost za delovanje. Stvari nam počnejo različne reči, in to ne le reči, za katere hočemo, da jih počnejo« (Miller 2016: 135–136). Koncept »delujočih stvari« ni živ samo v antropoloških razpravah ali prispevkih, temveč je prisoten tudi med mojimi sogovorniki, o čemer pričajo njihove izjave kot »predmeti nam zbežijo, skrivajo se, strašijo nas, izginejo, planejo na nas izza vogala« itd. Predmeti vsakdanje rabe niso bili vedno v središču pozornosti antropološkega raziskovanja materialne kulture. To dokazuje tudi Millerjeva trditev o »zaslepljujoče očitnih« predmetih, ki so številne antropologe prepričali o svoji nepomembnosti za raziskavo (Miller 2016: 83). Predmeti imajo sposobnost izginiti iz našega vidnega polja, vendar kljub temu ostaja njihova vloga še vedno ključna za naše vedenje in identiteto. Za slednjo niso pomembni ali ključni samo izbrani predmeti, ampak to, kako z določenim predmetom ravnamo, kakšna je torej interakcija med človekom in predmetom. Paradigma raziskovanja materialne kulture govori o tem, da predmeti pridobivajo pomene z družbenimi interakcijami (Mlekuč 2007: 267).

86

Vprašanje načina ravnanja s predmeti je zelo kompleksno in nanj vpliva veliko dejavnikov. Nekaj ključnih, ki so bili v središču pozornosti moje raziskave, so spomini, ideje in zgodbe, ki jih ljudje pripisujejo predmetom in ki jih predmeti vežejo nase. Spomine, ideje in zgodbe označujem kot reprezentacije, ki jih teoretsko bolj podrobno definira Dan Sperber, ki meni, da lahko s pomočjo reprezentacije pojasnimo širok spekter kulturnih fenomenov. Reprezentacija obsega tri pojave: to, kaj reprezentira, to, kar je reprezentirano in uporabnika reprezentacije. Sperber govori o dveh oblikah reprezentacije, mentalni in javni. Med mentalne reprezentacije šteje vero, spomine, prepričanja, ideje in pomene, ki obstajajo znotraj uporabnika. Če obstajajo (tudi) zunaj uporabnika, gre za javno reprezentacijo, ki predstavlja interpretacijo mentalne reprezentacije (Sperber 1996: 32). Sama v besedilu kot reprezentacijo razumem vse spomine, ideje in pomene, ki jih sogovorniki povezujejo z materialnimi predmeti.

Nevidnost stvari okoli nas povzroča njihova vsakdanost, banalnost in naša seznanjenost z njimi. Zato sem pri svoji raziskavi potrebovala nekaj časa, preden se je pred mano »izrisala« slika ali zemljevid stvari, ki se nahajajo v družini, krožijo, imajo za posamezne člane poseben pomen, ustvarjajo identiteto družine ali posameznikov in jih obkrožajo v vsakodnevnem življenju. S pomočjo vprašanj o družini sem postopoma prihajala do podatkov o določenih predmetih, ki jih družina ima ali jih je imela v lasti. Tako so me z zgodbami in spominjanji družinski člani postopoma pripeljali v središče materialne kulture svoje družine. Arheologinja Nicole Boivin trdi, da pomen simbolov, ki jih predmeti v sebi nosijo,

ne izhaja iz njihovih fizikalnih lastnosti (Boivin 2008: 41). Kateri predmeti so za človeka bolj ali manj pomembni, določa vsak posameznik posebej. Raziskovani sogovorniki so se večinoma razgovorili o tistih, ki so jim zanimivi ali pomembni, oziroma menijo, da bi lahko bili pomembni in zanimivi drugim. Morda težko razumejo ali se jim zdi celo nepotrebno, da se antropolog pri pogovoru vrača k predmetom, ki so jih omenili mimogrede ali jih sploh niso omenili. S podobnimi metodološkimi vprašanji in ovirami se je srečal Miller pri svoji raziskavi kavbojk (*blue jeans*). Trdi, da so se njegovim sogovornikom vprašanja pogosto zdela preveč običajna, da bi si jih zastavljali ali da bi postala predmet pogovora. To je pomembno ugotoviti prav ob takšni vrsti antropološke raziskave in Miller zatrjuje, da srečanje z neverbaliziranimi diskurzi ne pomeni, da so ti nepomembni (Miller in Woodward 2012: 16).

Dediščina – pretekla, sedanja in nastajajoča

Ena od interakcij med človekom in predmeti, kjer so se pokazale velike razlike v medgeneracijskem razumevanju, je dedovanje. Razlike v interpretaciji dediščine med mlajšimi in starejšimi člani družine so med drugim tudi posledica odraščanja in življenja v različnih zgodovinskih in političnih kontekstih. Čeprav so se člani tretje generacije rodili pred padcem komunističnega režima na Češkoslovaškem, so večino svojega življenja preživeli v demokratični državi, od leta 1989 na Češkoslovaškem, kasneje, od leta 1993, pa v samostojni Slovaški republiki. Na njihov odnos do materialne kulture je vplivalo tudi to, da je šlo za spremembo, usmerjeno v razvijajoči se kapitalizem. Po drugi strani je prababica Marta iz prve raziskovane generacije preživela večino svojega življenja v komunistični državi, kjer je bilo razumevanje in razlaganje osebne lastnine ter posledično materialne kulture popolnoma drugačno. Z določenim kontekstom je povezano razumevanje dediščine in celotnega procesa dedovanja po smrti družinskih članov. Interpretacija dedovanja se premika od uradno pravno določenega procesa prehoda dragocenih predmetov ali nepremičnin med člani k razumevanju dedovanja kot simbolnega in abstraktnega interpretiranja med mlajšimi člani. Za razliko od prababice Marte, ki meni, da k dediščini sodijo samo nepremičnine, kot npr. stanovanje ali družinski vrt, je za njeno vnukinjo Zuzano iz tretje generacije dediščina veliko širši izraz. Zanj k dediščini sodijo tudi recepti za jedi, ki se v družini pripravljajo, ter tudi nekatere osebne lastnosti – kot primer je navedla prababičino spretnost, vztrajnost in voljo do dela. Omenjena dediščina ima po Zuzaninem mnenju zanimivo lastnost, in sicer da se je zelo zaveda in se jo trudi prepoznati in razvijati v sebi. Že na tej točki se razkriva koncept kulturnega in simbolnega kapitala družine, o katerem več pišem v nadaljevanju besedila.

Pri pogovorih o dediščini je Zuzana uporabila tudi nov pojem »nastajajoče dediščine«, s katerim poimenuje kategorijo predmetov, za katere meni, da so vredni, da postanejo družinska dediščina. Tukaj je navedla dnevniške, ki jih je pisal njen brat na svoji prvi poti v Ameriko. Za Zuzano je pomembno, da je bil on prvi član družine, ki je obiskal Ameriko. Po njegovi vrnitvi so dnevniški

potovali iz rok v roke med družinskimi člani in prijatelji kot potopisna literatura in doživeli velik uspeh. Sam avtor dnevnikov na moje vprašanje, kje se ti trenutno nahajajo, ni znal točno odgovoriti, kasneje pa je začel pripovedovati veliko zgodb o potovanjih po Ameriki, ki se jih je spomnil že, ko sem omenila dnevnike. To prizadevanje, da določene stvari postanejo v prihodnosti družinska dediščina, je povezano z že omenjenim simbolnim kapitalom, ki ga je definiral Pierre Bourdieu (1998) in k analizi katerega se bolj podrobno vrnem v drugi polovici besedila. Generacijski premik razumevanja dediščine od materialnega k bolj simbolnemu in nematerialnemu dokazuje izjava najstarejše članice družine, prababice Marte, ki trdi, da njihova družina ni dovolj bogata, da bi se pri njih zares dedovalo. Po drugi strani vidimo številne predmete, ki so jih mlajši člani opisali kot dediščino družine ali »nastajajočo dediščino«.

Darila

Odnos raziskovane družine do materialnih predmetov je nejasen in v številnih primerih paradoksalen. Poskušala ga bom definirati s pomočjo več primerov. Bilo bi nestrokovno in poenostavljeno poskusiti definirati celoten odnos ene družine do stvari. Moja trditev o paradoksalnosti njihovega odnosa do predmetov izhaja iz divergence odnosov do predmetov pri posameznih članih in tudi iz splošnih trditev sogovornikov o predmetih in njihovi družini. Največje nasprotovanje se je pokazalo na primeru daril, darovanj in poslavljanja od predmetov. Pokazalo se je, da so darila pomemben sprožilni mehanizem za spomin. Veliko predmetov, pridobljenih z darovanjem, je v njih sprožilo spomin na konkretne situacije. Pri raziskavi sem uporabila tudi metodo komentiranega pregleda stanovanja. Pri pregledu se je Zuzana večinoma ustavljala pri predmetih, ki jih je dobila kot darilo ali jih je podarila kateremu od družinskih članov. Ob predmetih vsakdanje rabe, ki jih obravnava kot »navadne«, se ni ustavila in jih je spregledala. Ob darilih se je spominjala zelo konkretnih situacij in trenutkov, ki jih je doživela pred mnogimi leti in v katerih je imel določen predmet pomembno vlogo. Da »vsi predmeti pač ne govorijo enako zanimivih zgodb«, ugotavlja tudi Mlekuž (2011: 11). Kot primer iz raziskave lahko služi mali leseni metuljček, o katerem je Zuzana povedala, da ga je kot otrok kupila na valentinovo za darilo svoji družini, na poti domov pa je na ulici srečala sošolca in mu ga pokazala. Metuljček v tem primeru preko spomina povezuje Zuzano s konkretnim sošolcem in z določeno situacijo.

V raziskovani družini darila visoko cenijo in jih dosledno povezujejo z darovalcem. Dedek Peter poimenuje darovanje celo z besedo ritual, konceptom, ki je bolj razširjen v antropološki terminologiji. Marcel Mauss v svojem Eseju o daru pri obdarovanju predpostavlja recipročnost. Prej ali slej se pričakuje, da bo obdarjenec darilo v kakršni koli obliki vrnil (Mauss po Soukup 2013: 370). Prav predstavljeno dosledno cenjenje in spoštovanje daril in s tem povezano ravnanje z njimi ter njihovo obvezno shranjevanje v raziskovani družini lahko poimenujemo recipročno dejanje, usmerjeno k osebam, od katerih darila prihajajo. Mauss razume predmete kot sredstvo, ki pogojuje nastajanje močnih

medčloveških povezav. Darovani predmet vsebuje del duhovne osnove darovalca. To obdarjenega obvezuje, da se mu zanj oddolži s svojim darilom (Maus po Kanovský 2004: 80). Znebiti se darila je v družini praktično prepovedano. Ampak na tej točki je prisoten tudi konflikt v odnosu do materialnih predmetov in lahko opazimo nasprotno prizadevanje. Družina se trudi živeti skromno, v skladu z ekološko prijaznimi navadami, brez pretirane materialne odvisnosti. Vendar se pri dolgotrajnem radodarnem obdarovanju predmeti množijo in kopičijo. Težava posledično nastaja, ko se jih člani družine niso sposobni znebiti. Zuzana, ki ji darila pomenijo močno povezavo z osebami, ki ji jih podarijo, nenadoma prosi starše, naj ji za prihajajoči rojstni dan ne kupijo ničesar razen sadja ali rož. Sogovorniki se zavedajo, da se ne morejo posloviti od daril, ki se kopičijo, zato se trudijo preprečiti množenje tistih, ki se jih je težko znebiti. Prikazano dejanje in ravnanje s stvarmi v primeru daril kaže, da so predmeti močno povezani z reprezentacijami. Vidimo, da obstajajo reprezentacije o predmetih in da imajo te reprezentacije velik vpliv na ravnanje posameznikov z njimi. Vsako darilo lahko vsebuje reprezentacijo o osebi, ki ga je podarila, kot tudi o situaciji v trenutku darovanja.

Kopičenje in poslavljanje od stvari

Težave pri poslavljanju od stvari niso povezane samo z darili. Govorila sem že o dedovanju in o različnih interpretacijah dediščine pri posameznih članih družine. Problem predstavljajo tudi stvari, ki so jih nekateri člani označili kot »nezaželeno dediščino«. Gre za celotno premoženje prastaršev Jozefa in Márie, ki je po njuni smrti ostalo v družinski lasti. Za »uradno dediščino« lahko označimo nepremičnine: njuno stanovanje in njun vrt zunaj mesta ter staro železničarsko žepno uro, last davnega prednika, ki so jo nekateri člani pri pogovorih omenili kot »vredno dediščino«. Vendar pa stanovanje ni bilo prazno, v njem je ostalo vse, kar sta prastarša nakopičila v svojem življenju. Razen stanovanja sta za njima ostali še dve kleti, polni predmetov vsakdanje rabe, toda tudi praznih starih steklenic, starih časopisov in revij, pokvarjenih dežnikov itd. Očitno je, da sta imela tudi onadva težave z zametavanjem predmetov. Največja težava znebiti se česar koli od tega se je po njuni smrti pokazala pri njenem sinu Petru, ki številne predmete povezuje z množico spominov iz svojega otroštva in mladosti ter življenja svojih staršev. Ostali člani družine so jih po večini označili za nepotrebne in dejali, da so po smrti prastaršev izgubili svoj namen in funkcijo. Zdelo se jim je potrebno, da se jih znebijo. Za to so pooblastili Petra, ki pa ima s tem velike težave.

Mateja Habinc v svojem prispevku o spominskih predmetih našteva več kategorij predmetov, ki jih ljudje ohranjajo kot shrambe za spomin. Trdi, da so spominski in sentimentalni predmeti tesno povezani s čustvi, in piše, da gre za naplavino vrednosti, ki je ljudje ne želijo pozabiti, in da lahko omilijo izgubo družinskega člana, prav tako pa naj bi omogočali kompromis v zvezi s kulturnim statusom (Habinc 2002: 113). Omenjena čustva in naplavina reprezentacij pri vsakem predmetu neposredno vplivajo na posameznikovo ravnanje z njim. Kot zanimiv fenomen tukaj lahko opazimo, da se po smrti prednikov naše ravnanje

z njihovimi stvarmi posebej, do predmetov prednikov se obnašamo tako, kot bi se radi obnašali do določenih oseb, če bi bile še žive. Naš način obnašanja in interakcija s predmeti nadomeščata naše obnašanje do neprisotnih oseb in vse to se dogaja s pomočjo reprezentacij, ki jih v predmetih hranimo. Miller, ki se je pri svojem raziskovanju tudi srečal s shranjevanjem predmetov po smrti prednikov, pravi: »Stara ura ali ožemalnik perila navsezadnje učinkovito spremenita pokojno babico v nekakšno muzejsko figuro, ki ne spominja le nase, temveč tudi na obdobje, v katero sodi« (Miller 2016: 209).

90 V primeru Petra opazimo še en pomemben pojav. Predstavila bom zgodbo starega kavča, čeprav bi lahko katerega koli predmeta, ki so ostali po smrti njegovih staršev. Peter povezuje kavč z velikim številom spominov, zgodb in situacij. V mladih letih je na njem neko obdobje tudi spal. Prav tako ga spominja na to, kako je njegov oče po vsakem nedeljskem kosilu na tistem kavču zadremal. V trenutku, ko se je želela družina kavča znebiti, je začel Peter iskati nadomestno rešitev, kavču je hotel poiskati novega lastnika. Rekel je, da mu ni bilo pomembno, ali bo to dobrodelna organizacija, revna družina, posameznik ali kdor koli, ki bi ta kavč potreboval. Z novim lastnikom kavča se je Peter izognil dejanju, ki se ga je bal: uničiti ali v smeti vreči predmet, ki zanj hrani toliko spominov. Vidimo, da predmeta, ki je za nas »shramba za spomin«, ni nujno potrebno obdržati. Tukaj se kaže nov element. Petrovo izkazovanje spoštovanja do staršev s tem, da kavča ne vrže na smetišče ali uniči, je pomembnejše, kot če bi ga obdržal. Lahko torej sklenemo, da namesto nujnega shranjevanja predmeta v ospredje prihaja ravnanje s predmetom. Bolj pomembno je torej, kaj storimo z določenim predmetom v določenem ključnem trenutku.

Predmeti, ki se jih tudi Peter nikoli ne bo mogel znebiti, so fotografije in korespondenca njegovih staršev iz njunih mladih let. Vloga fotografij in njihovega ohranjanja se je pokazala kot pomembna pri vseh članih raziskovane družine. Gre predvsem za fotografije družinskih dogodkov, dopustov, izletov, proslav in skupnega preživljanja trenutkov. Naravno prizadevanje hraniti predvsem prijetne spomine Miller teoretsko imenuje »idealizirana konceptualizacija človeka« in razlaga, da gre za shranjevanje predmetov, katerih reprezentacije pričajo o trenutkih, ko se je naš odnos z določenim človekom najbolj približal idealu (Miller 2016: 209).

Da je težava s poslavljanjem od predmetov zelo razširjen fenomen na več kontinentih in v več kulturah, priča tudi knjiga *Danšari – umetnost pospravljanja* japonske avtorice Hideko Jamašita.¹ Če iščemo povezavo med to knjigo in

¹ Hideko Jamašita v svoji knjigi piše, da je edina svetovalka za pospravljanje na svetu in da si je ta poklic ustvarila sama, vendar pa je to posledica povpraševanja. Dejstvo, da sem to japonsko knjigo našla na polici neke majhne slovaške knjigarne, priča o tem, da čeprav je avtorica v svojem poklicu sama, s popularnostjo in s širitvijo svojega koncepta umetnosti pospravljanja po svetu nima velikih težav. V knjigi razlikuje dva glavna stebra, na katerih stoji filozofsko razumevanje umetnosti pospravljanja. Prvič – v središču našega življenja ne smejo biti stvari, ampak mi sami. Drugič – časovnica mora biti vedno nastavljena na sedaj. Glavna elementa srečnega, Jamašitova pravi tudi svobodnega človeka, sta torej *jaz in sedaj*. In po njenem mnenju morata biti ta elementa usklajena. Dalje pravi, da so pogosto »darila drugih stvari, ki nam niso všeč, a se jih ne znamo znebiti, ki jih zadržimo, čeprav vemo, da spadajo v smeti; enako velja tudi za tiste predmete, za katere mislimo, da jih bomo še uporabljali. V središču pozornosti so stvari in drugi, ne mi. Tako časovnica postane prihodnost, v katero ne vidimo, ali preteklost, ki je ni več« (Jamašita 2017: 24). Doda, da je v *Danšari* večji problem kopičenje preteklosti in prihodnosti, kot to, da stvari niso pospravljene (Jamašita 2017: 70).

mojo raziskavo predmetov v družini, jo lahko najdemo pri elementu svobode in tudi pri nesposobnosti znebiti se stvari. Jamašitova govori o osvoboditvi z odpovedjo predmetom. Podobno se pri pogovorih z mojimi sogovorniki kaže, da z naraščanjem števila materialnih predmetov čutijo omejitve in izgubljanje svobode. Iz tega razloga pogosto izražajo potrebo znebiti se predmetov. Razlog, zakaj je to tako težko, včasih skoraj nemogoče, sem že predstavila zgoraj s pomočjo reprezentacij o predmetih, v čemer se z Jamašitovo strinjava. Lahko bi rekla, da je knjiga o umetnosti pospravljanja učinkovita, saj sem takoj, ko sem jo prebrala, odprla omaro in vrgla v smeti celo vrečo starih oblačil. Vendar pa si upam trditi, da je pospravljen svet, ki ga predlaga, malo utopičen in zanika obstoj kulture, posebno njenega materialnega dela. To lahko razložimo že samo z glavnima principoma, ki ju Jamašitova predlaga – *jaz* in *sedaj*. *Jaz* in *sedaj* zelo jasno zanikata že osnovne definicije teorij kulture, ki so utemeljene na eksistenci družbe, izmenjavi skupaj preživetih izkušenj in skupne preteklosti. Čeprav se Jamašitova trudi urediti naš odnos do materialnih predmetov, je z antropološkega vidika jasno, da se materialni del kulture ne more izolirati od ostalih delov in bi poleg tega dosledno spodbujanje razumevanja kulture s pomočjo principov *jaz* in *sedaj* lahko napačno vplivalo na ostala področja našega življenja. Izpeljavo definicije kulture s pomočjo odnosa posameznika do materialnih stvari Miller demonstrira na raziskavi Nancy D. Munn na otoku Gawa, kjer je raziskovala izmenjavo kanujev. Na podlagi izmenjave materialnih dobrin, kar lahko pri naši raziskavi razumemo kot podarjanje, dedovanje in v celoti ravnanje s predmeti, Munn trdi, da pri izmenjavi dragocenosti nastajajo omrežja, in nadaljuje, da »se zgodi nekaj velikega. /.../ Z izmenjavo se ljudje naučijo, kako *zaživeti*« (Munn po Miller 2016: 100-101). Izmenjava predmetov, ravnanje z njimi, naš odnos do njih in do sebe bistveno določa eksistenco in obliko posameznih kultur.

Interakcija med predmeti in spominom

Grajenje simbolnega kapitala

Predmeti, ki dobesedno hranijo trenutke iz življenja in spomin, so brez dvoma fotografije. Tudi v raziskovani družini so bile fotografije pogosto predmet razgovorov. Za Petra in njegovega sina Martina je fotografiranje konjiček, ki mu posvetita veliko svojega časa. Že med samim fotografiranjem je Peter pogosto poudarjal svojim vnukom, da si bodo slike, ki jih sedaj dela, verjetno čez 50 let ogledovali skupaj s svojimi vnuki. Opažamo, da je zanj že pri nastajanju fotografij zelo pomembno, da bodo te v prihodnosti postale del družinske zgodovine in tako ustvarjale shrambo spominov na trenutke, ki jih ravnokar doživljajo. Podobno sem opazila pri Petrovi ženi Magdi na družinskem dopustu. Šlo je za družinski pogovor ob večerji, v katerem je babica Magda na glas premišljevala, kaj si bosta njena vnuka Mat'ko in Danko (takrat stara dve in štiri leta) s tega dopusta zapomnila. Tu vidimo, da Magda, tako kot Peter v povezavi s fotografijami, pripisuje velik pomen spominom z aktualnih družinskih dopustov in izraža željo, da določen dopust ostane v otroškem spominu. Predstavljena primera in že prej omenjene

dnevniko iz Amerike kot tudi recepte nekaterih jedi, za katere Zuzana že sedaj želi, da postanejo bodoča družinska dediščina, lahko označimo kot prizadevanje posameznikov za ustvarjanje simbolnega kapitala družine. Bourdieu definira simbolni kapital kot obliko, ki prevzema katero koli vrsto kapitala – fizični, ekonomski, kulturni, socialni – in je nadzirana s socialnimi dejavniki, katerih kategorije dojemanja so takšne, da lahko to vrsto kapitala prepoznajo in ocenijo (Bourdieu 1998: 81). Pri definiranju simbolnega kapitala opredeljuje državo kot banko simbolnega kapitala. Tako kot pri definiranju simbolnega kapitala v kontekstu države lahko v našem primeru razumemo kontekst družine, pri katerem grajenje simbolnega kapitala prav tako pomeni določanje posebnega okvira praktičnih dejavnosti, ki jih družina vzpostavlja in tako ustvarja skupne oblike ter kategorije percepcije, mišljenja, spomina kot tudi socialne strukture. Bourdieu pravi, da gre za tihi sporazum (Bourdieu 1998: 88–89).

Posreden odnos med predmetom in spominom

Zadnji pojav, pri katerem se bom ustavila in za katerega menim, da je zanimiv za raziskavo odnosov med stvarmi in reprezentacijami, je eksistenca posrednega odnosa spomina in predmeta, na katerega se spomin veže. To pomeni, da nekateri predmeti dolgotrajno hranijo spomin na osebo, s katero niso nikoli prišli v stik. Konkreten primer v raziskovani družini je lesteneč v gospodinjstvu tretje generacije. Žena enega Magdinih in Petrovih sinov je pri pregledu stanovanja omenila lesteneč kot spomin na njeno babico. Po bolj konkretni razlagi zgodbe o lestencu se je pokazalo, da ga je kupila po babičini smrti, vendar za zadnji denar, ki ji ga je pred smrtjo podarila. Ravno takrat je potrebovala lesteneč. Babica ji takrat ni dala denarja z določenim namenom. Paradoksalno je torej, da je lesteneč »podedoval«
reprezentacijo in tako je sedaj njegova naloga v gospodinjstvu hraniti spomin na pokojno babico, ki z njim nikoli ni prišla v stik. Podoben primer je tudi zgodba babice Magde, ki se je v pogovoru spomnila svoje tete. O njej je govorila kot o zelo dobrem človeku. Bila je frizerka in je strigla celo Magdino družino. Na njo ima veliko lepih spominov. Njihov sprožilec je bil zanimiv predmet – nogavice, ki si jih je Magda kupila, ko je prišla k teti na striženje. V tetin frizerski salon je takrat prišla tudi prodajalka nogavic. Magda si je kupila en par. Opisala jih je kot navadne, poceni tanke nogavice z rožicami. Je pa posebej poudarila, da jo spominjajo na vse dobre lastnosti njene tete, in sicer zato, ker po desetih letih, kar jih nosi, na njih ni videti nobenih znakov poškodbe, niti ene majhne luknjice. Ta zanimiva trpežnost nogavic je reprezentacija vsega dobrega, česar se Magda o teti rada spominja. Pri obeh primerih gre za posredovano reprezentacijo, ki ima vsaj za lastnika velik pomen, tudi če predmet ni neposredno povezan z osebo, ki jo reprezentira.

Sklep

V raziskavi o predmetih in njihovih reprezentacijah sem se trudila podrobneje karakterizirati različne oblike odnosov med stvarmi materialne kulture in reprezentacijami, ki obstajajo v obliki spominov, idej, zgodb ali asociacij.

Reprezentacije, shranjene v našem materialnem delu kulture, imajo viden vpliv na naša dejanja. Osredotočena na raziskavo materialnih stvari in z njimi povezanih reprezentacij sem imela priložnost opazovati in analizirati družinske odnose, tako medgeneracijske kakor tudi med člani iste generacije, odnose do otrok in do že pokojnih članov družine. V kratkem pregledu ugotovitev in primerov mi ni uspelo prikazati vseh opazovanih oblik odnosa med človekom in predmetom. Vzrok za to je že v tem, da sem raziskovala samo eno družino. Lahko pa rečem, da je bila tudi ta ploden vir antropološkega gradiva za potrditev že predpostavljene – da so stvari aktiven del naše kulture. Z raziskavo si nisem prizadevala posploševati ali v celoti karakterizirati odnosa človeka do materialne kulture v širšem kontekstu, pač pa si od bližje pogledati del materialne kulture v kontekstu družine. Materialna kultura, v našem primeru specifično predmeti ene družine, predmeti vsakodnevne uporabe in vsakodnevnega stika predstavljajo dejavnik, ki neposredno vpliva na obliko odnosov v družini, na njeno identiteto. Gre za dvostranski odnos med človekom in predmetom, v katerem na eni strani človek določa, s katerimi predmeti bo imel stik, katere predmete bo obdržal in od katerih se bo poslovil. Sklepamo lahko, da reprezentacije, vezane na določene predmete, vplivajo na to, kako se človek pri ravnanju s predmeti odloča. Po drugi strani pa predmeti, s katerimi je človek obkrožen, pričajo o njegovih odnosih do ljudi, o dogodkih in spominih, ki so v njih ohranjeni.

LITERATURA IN VIRI

- BALÁŽOVÁ, Ivana
2010 *Spomienky a veci v rodine: prípadová štúdia*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.
- BOIVIN, Nicole
2008 *Material cultures, material minds*. Cambridge: University Press.
- BOURDIEU, Pierre
1998 *Teorie jednání*. Praha: Karolinum.
- HABINC, Mateja
2002 Spominski predmeti – poskus opredelitve pojma in raziskovanja. *Etnolog* 12, str. 107–124.
- HENDL, Jan
2005 *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál.
- JAMAŠITA, Hideko
2017 *Danšari: umenie upratovat'*. Bratislava: Ikar.
- KANOVSKÝ, Martin
2004 *Kultúrna a sociálna antropológia: osobnosti a teórie*. Bratislava: Chronos.
- MILLER, Daniel; WOODWARD, Sophie
2012 *Blue jeans: the art of the ordinary*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
- MILLER, Daniel
2016 *Materialna kultura*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- MLEKUŽ, Jernej
2007 Biografije in zgodovine predmetov. *Etnolog* 17, str. 261–273.
2011 Prislunhimo tišini? V: J. Mlekuž (ur.), *Klepetavi predmeti: ko predmeti spregovorijo o nas in drugih*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. Str. 9–17.
- SOUKUP, Martin
2013 *Antropologje a Melanézije: z doby kamenné do kyberprostoru*. Praha: Karolinum.

SPERBER, Dan

1996 *Explaining culture: a naturalistic approach*. Oxford: Blackwell.

SPRADLEY, James P.

1979 *The ethnographic interview*. Belmont: Wadsworth Thomas Learning.

BESEDA O AVTORICI

Ivana Balážová je diplomirala iz etnologije in kulturne antropologije na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo na Filozofski fakulteti Univerze Komenskega v Bratislavi z diplomskim delom *Spomini in predmeti v družini*. Po končanem magistrirju je nadaljevala študij na Filmski in televizijski fakulteti Visoke šole uprizoritvenih umetnosti v Bratislavi na Oddelku dokumentarne režije, kjer je leta 2016 diplomirala s filmom o materialni kulturi. Zanimajo jo teme vizualne antropologije, materialne kulture, delovne migracije in metodologije.

ABOUT THE AUTHOR

Ivana Balážová graduated in ethnology and cultural anthropology at the Department of Ethnology and Cultural Anthropology, Faculty of Arts, Comenius University, Bratislava, with a graduation thesis entitled *Memories and things in a family*. After obtaining her master's degree, she continued her studies at the Department of Documentary Directing, Faculty of Film and Television, Academy of Performing Arts, Bratislava, where she graduated with a film on material culture in 2016. Her research interests focus on visual anthropology, material culture, labour migration, and methodologies.

SUMMARY

Memories and objects in a family. Attitudes to objects and people

Based on the material collected through an anthropological research of four generations of a family, the article addresses the questions the research started from: are any representations connected to material things, and if so, what are they like; secondly, how do these representations influence people's treatment of certain objects. It is a case study of a family and the material culture that surrounds it in its everyday life. In the course of the research we first had to observe the attitude of the family to material things, and identify which objects were important to the family's individual members. It was then also necessary to define what had to be considered as making part of the treatment of things in the case of the family under study. Through descriptions of inheritances, gifts, passing on of objects between family members, as well as taking leave of certain things, we observed how symbolic reciprocal acts confirmed Mauss's theory of reciprocity. Based on Miller's concept of the economy of relationships, we can analyze people's inability to rid themselves of certain objects, which preserve many memories. The efforts of the individual members of the family under study towards building a set of uniform family memories and a common material and intangible family heritage are analyzed through Pierre Bourdieu's concept of symbolic capital. In the same way as Bourdieu applies the concept to countries, we did in the case of a family, i.e. we observed its efforts to unify the structure of people's perception of some areas of life and culture. Another observed phenomenon were people's efforts to preserve their relationships with deceased members of the family through objects connected with them. We noticed, however, that some of these objects had no direct connection with the ancestors, but that they continued to preserve their value and function of memory preservation. The relationships between people and objects can have many different forms, and they are presented in the article with numerous examples.